

ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН ШАРОИТИДА МАҲАЛЛИЙ ТАРИҚ УРУҒЧИЛИГИНИ ЯХШИЛАШ УСУЛЛАРИ

Қорақалпоғистон деҳқончилик илмий тадқиқот институти.

Садиқов Е¹., қишлоқ хўжалиги фанлари номзоди,

Матниязова А.Т³., Магистрант, Полатов Н.Е⁴. студент 3-курса

Каракалпакского института сельского хозяйства и агротехнологии

Annotatsiya. Илмий маҳоламизда Қорақалпоғистон шаройитида маҳаллий тарик уруғчилигини яқшилаш бўйича олиб борилган изланишлар натижалари акс эттирилган. Шунингдек, кузги буғдойдан сунг тарик етиштиришда деҳқон-фермер хўжаликлари рентабеллиги, тупрокнинг табиий унумдорлиги ҳолати, кушимча қаражатларнинг камайиши, ундан сифатли уруғлик ҳосил олиш, уруғчилигини йўлга қўйишдаги агротехник тадбирларнинг амалга ошириш услубари ҳосилдор тарик навлари туғрисида илмий изланишларнинг натижалари акс эттирилиб тавсия қилинади.

Kalit so‘zlar: Маҳаллий, тарик, нав, агротехника, ҳосилдорлик уруғлик, бегона ут, тупроқ, шўрланиш, унимдорлик, экиш, меъёр, муддат, вегетация.

Abstract: In our scientific article, the results of research on the promotion of local millet seed in Karakalpakstan conditions are reflected. Also, when growing sung millet from autumn wheat, it is recommended to reflect the results of scientific research on the yield of farmers-farms, the state of natural soil fertility, the decrease in the quality of their care, the production of high-quality seeds from it, the implementation of agrotechnical measures in the establishment of seed production of productive millet varieties.

Keywords: local, thus, is new, agrotechnics, productive Seeds, Weeds, Soil, Salinization, Fertility, Sowing, norm, period, vegetation.

Аннотация: В нашей научной статье отражены результаты исследований по улучшению местного семеноводства проса в условиях Каракалпакстана. Рентабельность фермерских хозяйств при выращивании проса после озимой пшеницы, состояние естественного плодородия почвы, снижение накладных расходов, получение качественного семенного урожая, методика проведения агротехнических мероприятий по налаживанию семеноводства рекомендуются с учетом результатов научных исследований по возделыванию урожайных сортов проса.

Ключевые слова: Местный, просо, сорт, агротехника, урожайность семян, сорные растений, почва, засоленность, плодородие, посев, норма, срок, повторный посев.

Kirish. Республикамизда дон мустақиллиги ва бозор иқтисодиятига ўтиш даврида аҳолининг озиқ-овқат мақсулотларига талабини тўла қондириш асосий вазифалардан бири. Шунинг учун деҳқончиликда суғориладиган ерлардан ва ўғитлардан самарали фойдаланиб йилига 2-3 маротаба унум етиштириш ҳар биримизнинг бўрчимиздир.

Бу масалани ижобий ечиш учун олмашлаб экиш тизимида вегетация даври қисқа, донли, дуккакли экинларни жорий қилиш мақсадга мувофиқдир. Шунки бу шароитда тупроқ бети давомий ёпилиб, унинг ҳарорати (4-5⁰С) кескин пасаяди, буғланиш камаёди ва тупроқнинг иккиламчи шўрланиш ҳавфи олди олинади, суғориладиган сув миқдори бир мунча тежалади. Шундай оралик оралик экинларга маҳаллий тарик киради.

Кузлик экинлардан, айниқса кузлик буғдойдан кейин тарик етиштириш деҳқон-фермер хўжаликлари рентабеллиги, тупроқнинг табиий унумдорлигини оширади, кушимча қаражатларни етарлича камайтиради.

Қорақалпоғистон шароитида маҳаллий тарик уруғи рангига боғлиқ оқ, оч қизил ва қизилдир. Бошоғи эгилган, тупламли, супурги шаклида кузатилади. Шулардан бошоғи эгилган шакли Қорақалпоғистон шароитига яхши мослашган, шунки у ўрм кешикканда ҳам уруғлари тўкилиб кетмайди.

Охириги йиллар Қорақалпоғистонда маҳаллий тарик етиштириш деҳқон – фермер хўжаликларида камайиб, ўларнинг уруғчилигига етарли даражада эътибор пасайгани сабабидан ҳар хил тарик уруғлари аралашиб, уларнинг маҳсулдорлиги гектарига 10-15 центнергача камайиб кетди.

Muhokama va natijalar. Қорақалпоғистон деҳқончилик илмий-тадқиқот институти (ҚҚДИТИ) да утказилган (2003-2006 йй) дала тадқиқотлари ҳулосаси бўйича уруғ етиштиришда тарик туп қалинлиги гектарига 1,5-2,0 млн.дан ошмаслиги (8-12кг/га) лозим. Бундан ошиб кетганда 1000 дон вазни, бошоқдаги донлар сони, вазни ва умумий ҳосилдорлиги кескин камайиб кетганлиги аниқланди.

Дала тадқиқотлари натижасига биноан тарик навларидан энг ҳосилдорлиси қизил тарикдир. Тадқиқот даврида унинг ҳосилдорлиги гектарига 25-26 центнерни ташкил қилди. Вегетация даври 75-80 кунга тенг. (Термик ресурсларни ҳисобга олганда Қорақалпоғистон шимолий ҳудудида унданда куп ҳосил олиш имкони мавжуд.) Энг охириги экиш муддати июл ойи биринчи ўн кунлигидан кешикмаслиги шарт.

Тарикни уруғ олиш учун етиштиришда бегона утлари кам, унумдорли, бети сифатли текисланган, енгил ва ўртача шўрланган, механик таркиби жихатдан енгил ва ўртача оғирликдаги тупроқли анғғизлар танлаб олинади. Куп йиллик бегона ўтлар миқдорини камайитириш мақсадида кузда тупроқни 25-30 см чуқурликда ағдариб ҳайдаб қуйилади. Бу шароитда уларнинг илдизлари ер

бетига чиқиб, қиш совуғи, шўр ювишда нобуд бўлади. Куп йиллик тадқиқотлар бўйича бу тадбирда тарик ҳосилдорлиги 30-35% гача ошадиганлиги исботланган.

Бегона ўтларни камайтиришнинг иккинчи усули-бу баҳорда ерни ҳайдаб, уни қуритиб қуйишдир. Бу усулда куп йиллик бегона ўт илдизлари, уруғлари тупроқ бетига чиқиб, бу даврдаги ҳаво юқори ҳарорати натижасида қуритилиб, нобуд бўлади.

Тарик уруғлари экилишдан олдин сараланиб, ҳар хил касалликлар ва зараркунандаларга қарши зарур препаратлар билан ишлов берилади. Уруғлар етиштириш учун I ва II класс уруғлар олиниши лозим. Уруғни экиш мавсуми тупроқ етарлича қизганнан кейин (14-15⁰C) сочма усулида 2-3 см чуқурликда ўтказилади.

Куп йиллик тадқиқотлар ва илғар деҳқон – фермер хўжаликлари тажрибаларига асосан маҳаллий тарикни иккита усулда экиш тавсия этилади:

Биринчиси – ер ҳайдалиб, тупроқ бети қуритилади ва уруғ экилиб мола босилади, кейин гектарига 200-300 м³ ҳисобидан суғорилади. (умумий суғориш меъёри гектарига 1500-1600м³ дан ошмаслиги керак).

Иккинчи усул – кузлик буғдойдан кейин анғизларга намловчи (гектарига 400-600 м³ ҳисобидан) сув берилади ва тупроқ (пишишдан олдин) “оғир” ҳайдалиб экилади. Бу усулда тарикда ҳақиқий 2-3 та барг ҳосил бўлганга қадар суғорилмайди. Бу усулда 4-5 кунда тўлик ниҳол олинади ва кейин намловчи сув берилиши лозим.

Ерни ҳайдашдан аввал анғизга гектарига 15-20 тонна ҳисобидан чириган гунг берилади.

Xulosa: Тарикни суғоришда унинг ривожланиш фазаси ҳисобга олинади. Тарик тўплаш, башақлаш ва мева тучиш фазаларида тупроқ намлигига ўта талабчандир. Бу даврларда гектарига 400-600 м³ ҳисобидан сув бериб, унинг тупроқга тез сингишига эришиш шарт. (Акс ҳолда берилган сув ҳаво юқори ҳарорати таъсирида тез қизиб ниҳоллар нобуд бўлади). Шунинг учун суғориш эрталаб, кечқурун, шамолсиз кунларида ўтказилса, тарик ётиб қолмайди. (Ётиб қолган анғизлардан олинган уруғлар майда, сифатсиз, экишга яроқсиз булади).

Суғоришдан олдин тупроқнинг унумдорлик даражасига боғлиқ туплаш, башоқлаш даврида минерал уғутлардан азот гектарига 50-100 кг, калий 30-70 кг ҳисобидан иккига бўлиб берилади, мева тучиш даврида фосфор 50-120 кг бир маротаба озуқа берилиши керак.

Уруғ учун ажратилган анғизлар тарик бошоғи 70-80% пишганда апробация қилинади ва навга ҳос эмас усимликлар, бегона ўтлар териб олинади. Анғиз чеккалари тозаланиб, ўрим ўтказилади. Тарик дасталари (пичани) ҳаво ҳароратига боғлиқ 4-5 кундан 6-7 кунгача қуритилади ва янчилади. Олинган

уруғлар сараланиб, намлиги 14% дан пастга тушмаганча куритилади ва махсус кимёвий препаратлар билан ишлоб берилиб, омборларда сақланади.

Бизнинг шароитимизда юқорида баён этилган усулда сифатли уруғ тайёрлаш деҳқон – фермер хўжаликларида уруғлик миқдорини 20-30% гача тежаш имконини беради, уларнинг рентабеллигини оширишга шароит яратади.

Тавсия (References). Қорақалпоғистон шаройида маҳаллий тарик уруғчилигини яқшилаш учун элита хўжаликларини ташкил этиш билан бирга нав намуналарни туғри танлаш, нав тозаллигини сақлаш ва агротехник тадбирларга роия қилиш зарур. Суғоришдан олдин тупроқнинг унумдорлик даражасига боғлиқ туплаш, башоқлаш даврида минерал уғутлардан азот гектарига 50-100 кг, калий 30-70 кг ҳисобидан иккига бўлиб бериш, мева туғиш даврида фосфор 50-120 кг бир мартаба озуқа берилишини таъминлаш яқши натижа беради.

АДАБИЁТЛАР:

1. Избасаров Б., Алмашлаб экишни тупроқнинг агрокимёвий хусусиятларига таъсири. Ж.Агроилм. 2016 й. №5. 66 в.
2. Назаров М., Махмудова Р., Гайбуллаева М., Влияние зернобобовых культур на процесс гумусообразования и жизнедеятельности почвенных микроорганизмов. Ж.Агроилм. 2016 й. 65-66 в.
3. Тожиев М., Таджиев К., Оралик ва сидерат экинларнинг тупроқнинг агрофизикавий хусусиятларининг узгариши. Ж.Узб.кишлоқ хужалиги. 2015 й. №1. 28-28 в.
4. Комплексная оценка качества и конкурентоспособность зерна сортов проса / - Известия Самарской государственной сельскохозяйственной академии. - 2014 - Вып. 4. - С. 96-99.
5. Государственный реестр селекционных достижений, допущенных к использованию. Т.1. «Сорта растений» (официальное издание). – М.: ФГБНУ «Росинформагротех», 2017. – 483 с.